

Питання новітньої історії України

Г.В.Касьянов (Київ)

ІДЕОЛОГІЯ ОУН: ІСТОРИКО-РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

Попередні зауваження

Об'єкт цього аналітичного огляду - світоглядні та політичні основи діяльності Організації Українських Націоналістів. Оскільки історія та ідеологічна еволюція ОУН залишаються предметом гострих політичних дискусій, автор вважає за потрібне зауважити, що даний огляд не пов'язаний з його політичними поглядами та симпатіями і призначений для суто наукової дискусії. З цієї ж причини даний нарис обмежується саме науковими інтерпретаціями ідеології ОУН, партійна та контрпропагандистська публіцистика використовується лише як історіографічне джерело. Авторські узагальнення і висновки не варто сприймати як остаточні, тим більше, як вердикт. Проблема потребує набагато тривалішого, детальнішого, комплексного дослідження, не пов'язаного ні з "державним замовленням", ані з поточними інтересами та амбіціями політичних груп¹.

Як у науковій літературі, так і в публіцистиці широко застосовується словосполучення "ідеологія ОУН". Аби уникнути непорозуміння, пов'язаних з різними прочитанням терміна, зауважимо, що "ідеологія" в даному дослідженні означатиме сукупність взаємопов'язаних ідей, цінностей та символів, які мають світоглядне значення для певної групи². У більш конкретно-му втіленні словосполучення "ідеологія ОУН" вживатиметься, коли аналізуватиметься комплекс цих ідей, символів та цінностей, означених у політично-програмних документах Організації Українських Націоналістів.

Обговорюючи проблеми еволюції ідеології ОУН, треба також брати до уваги той факт, що ця організація ніколи de-facto не існувала як єдина, цілісна спільність. ОУН формально почала діяти взимку 1929 р., після об'єднання кількох невеликих українських націоналістичних організацій з еміграції та із західноукраїнських земель, що перебували у складі Польщі. Майже безпосередньо після створення ОУН розпочалися серйозні тертя між вищим керівництвом (Проводом ОУН), в якому домінували представники еміграції, та Крайовою Екзекутивою ОУН на західноукраїнських землях. ОУН у Західній Україні впродовж десятиліття діяла як напіваавтономна від Проводу структура. Намагання останнього контролювати керівників "краю" перетворилися на приховану внутрішню боротьбу, яка зрештою, після загибелі лідера ОУН Євгена Коновальця, закінчилася у 1939 - 1941 рр. так званім "розколом ОУН" - фактичним оформленням реального стану справ. В основі цього розколу не було ґрунтовних ідеологічних розбіжностей, не існувало серйозних змістовних відмінностей між програмами двох ОУН - "бандерівської" та "мельниківської".

У другій половині 1940-х - середині 1950-х років визрів і трапився ще один розкол ОУН, коли від "бандерівської" частини відмежувалися ті діячі, які не погоджувалися з поверненням організації до ортодоксальних ідеологічних засад довоєнного періоду, так звані "двійкарі". У цьому випадку розкол мав виразний ідеологічний підтекст, хоча й з не менш виразними ознаками конфлікту особистостей (про це йтиметься далі)³. Підвалини цього розколу було закладено 1943 р., коли ІІІ Великий Збір ОУН ухвалив програму, що стала відходом від радикального націоналізму тоталітарного типу.

У першій половині 1990-х років, коли ОУН "фізично" повернулася в Україну - "мельниківці" під власною назвою, "бандерівці" - під парасолькою Конгресу Українських Націоналістів (КУН), на місцевому ґрунті утворили-

ся нові організації, які також ідентифікували себе як ОУН - на середину 1990-х існувало принаймні два нових утворення, які претендували на традиційну назву "Організація Українських Націоналістів в Україні"⁷ і мали локальний, дуже обмежений вплив у західних регіонах України.

На цьому тлі стає зрозумілим, що розгляд "ідеології ОУН" має базуватися на тому припущенні, що вона також ніколи не існувала як світоглядний моноліт. Зрозуміло, на початковому етапі існування ОУН склався певний набір центральних світоглядних принципів, які впродовж десятиліть залишалися незмінними, але при цьому вони ніяк не могли розглядатися як монопольний ідеологічний продукт лише самої ОУН - загалом вони збігалися з базовими світоглядними засадами будь-якого націоналізму (державність нації, її суверенітет, культурна гомогенність). Однак трактування цих принципів, способи їхньої реалізації та взаємодії з іншими ідеологіями мали "місцеву специфіку" і змінювалися, щоправда, різними темпами і в різних спрямуваннях в окремих відгалуженнях руху.

Як єдиний, внутрішньо відносно узгоджений комплекс базових постулатів і принципів "ідеологія ОУН" формувалася впродовж 1920-х - 30-х років. При цьому поза згаданим комплексом основних положень спостерігалася, хоча й досить обмежене коло інтересів, але все ж таки розмаїття інтерпретацій. Під час Другої світової війни і після неї, коли деякі основні політичні компоненти ідеології ОУН було піддано ревізії, трапився згаданий розкол на "ортодоксів" і "ревізіоністів" (1943-1954 рр.), крім того, розпочалася повільна еволюція "мельниківської" ОУН. Упродовж 1940-х - 1980-х рр. усі три течії ОУН, які мали організаційне оформлення, розвивалися кожна своїм шляхом. Після тривалої ідеологічної стагнації "мельниківці" досить рішуче змінили ідеологічне обличчя. "Двійкарі" практично перейшли на позиції демократичного націоналізму, поза тим якихось визначних ідеологічних декларацій вони не залишили. "Бандерівці" після вигнання "ревізіоністів" та повернення на довоєнні позиції найдовше перебували в стані ідеологічного догматизму, і їхні спроби еволюціонувати в бік плюралізму та відходу від деяких принципів ортодоксального націоналізму зрештою 1930-х років були досить суперечливими і не завжди послідовними.

Інтерпретації

Упродовж більше як сімдесяти років існування ОУН (у різних організаційних іпостасях) склалися досить усталені версії інтерпретацій її світоглядних засад та політичних програм. Історичну першість мають політико-ідеологічні інтерпретації, які датуються другою половиною 1920-х років, коли випрацьовувались елементи ідеології прийдешньої ОУН, та початком 1930-х років, коли організація стала об'єктом критики представників інших політичних спрямувань. Ми зосередимося на наукових інтерпретаціях, які внаслідок відомих обставин вперше з'явилися у західній історіографії.

Чи не найбільш усталеним терміном для окреслення ідеології та політичної практики ОУН 1930-х років у західній науковій літературі став "інтегральний націоналізм" - поняття, яке до цього застосовувалось щодо французького радикального монархічного націоналізму початку XX ст. У рамках цього родового поняття, зазвичай, об'єднують європейські праворадикальні, тоталітаристські рухи першої третини XX ст.

Автор найбільш відомої праці про ОУН Джон Армстронг, спираючись на узагальнення одного з піонерів наукових досліджень націоналізму, Карлтона Дж. Гейза, визначає такі світоглядні параметри українського "інтегрального націоналізму":

- 1) віра в те, що нація є найвищою цінністю, якій мають бути підпорядковані всі інші;
- 2) апеляція до містичної ідеї єдності всіх особистостей, які складають націю, зазвичай основаної на тому припущенні, що в одне органічне ціле їх

об'єднують біологічні характеристики або незворотні наслідки спільного історичного розвитку;

3) підпорядкування раціональної, аналітичної думки "інтуїтивно правильним" емоціям, ірраціональності;

4) наявність харизматичного лідера чи еліти націоналістів-ентузіастів, які вважаються уособленням "волі нації";

5) культ дії, війни та насильства, які вважаються вираженням вищої біологічної життєздатності нації"⁵.

Ці риси, за Армстронгом, були спільними для націоналістичних рухів, які з'явилися в Європі у 1920-ті роки, і український "інтегральний націоналізм" (саме ОУН була, як він вважає, носієм цієї ідеології) не був винятком, тим більше, що цей рух значною мірою був продуктом копіювання європейських зразків. При цьому варто взяти до уваги одне зауваження Дж. Армстронга: "Інтегральний націоналізм" за своєю природою є рухом окремих націй, а не універсальною ідеологією, і послідовники останнього відкидають систематичні раціональні програми.

На думку Дж. Армстронга, в українському варіанті "інтегрального націоналізму" можна також знайти "міцні елементи ліберальних, демократичних, а також і християнських принципів, навіть якщо учасники руху на словах заперечували їх. У практичній діяльності навіть найрадикальніших груп ніколи не бракувало пошани щодо формальної освіти, установленого авторитету, права на індивідуальний та громадський вибір"⁶.

З цим міркуванням можна погодитися в головному аспекті: зрозуміло, що в доктринальних постулатах ОУН можна знайти елементи згаданих принципів, і це є цілком природним, бо дистильованих ідеологій не існує. Що ж до визнання права на індивідуальний та громадський вибір, пошани до установленого авторитету чи формальної освіти у "практичній діяльності" ОУН, то, очевидно, все це могло існувати лише в тих варіантах, коли це збігалося з ідеалами самої ОУН, в інших випадках організація демонструвала ворожість до інших спрямувань українського руху чи до "відступників" та "фракціонерів", що, між іншим, призвело до драматичних розколів, внутрішніх протистоянь та епізодів, які заслужили моральний осуд чільних представників українського суспільства.

Олександр Мотиль також вказував на те, що термін "інтегральний націоналізм" цілком відповідає ідеології ОУН. Порівнюючи французький інтегральний націоналізм (зокрема ідеї Шарля Морра та Моріса Бареза) з ідеологічними засадами ОУН, він звертає увагу на типологічні ознаки, які споріднюють їх. Обидва рухи були: 1) колективістськими, тобто такими, де колектив підпорядковував собі особистість; 2) детерміністськими - доля індивіда визначалася його належністю до нації; 3) антиінтелектуалістськими; 4) релятивістськими - оскільки відстоювали погляд, що кожна нація має свою правду; 5) емпірично орієнтованими - національну істину можна було пізнати лише в реальному житті, а не за допомогою теорії; 6) традиціоналістськими; 7) антипарламентарними; 8) мілітаристськими; 9) федералістськими⁷.

Зауважимо, що поруч з "інтегральним націоналізмом", українським уособленням якого згадані дослідники передусім вважають Організацію Українських Націоналістів (ОУН) та її попередників (Легію Українських Націоналістів, Союз Української Націоналістичної Молоді та ін.) можна поставити споріднений з ним, але дещо відмінний варіант радикального, тоталітарного націоналізму, так званий "донцовський" ("чинний") націоналізм.

Між донцовським "чинним націоналізмом" і так званним "організованим націоналізмом", хоча вони й були спорідненими явищами принаймні у 1930-ті роки, існували досить серйозні розбіжності, передусім, у тому, що "організований націоналізм" з усіма його крайнощами пропонував певну *конструктивну* політичну програму, мав риси систематизованого світогляду, політичної доктрини, тоді як "чинний націоналізм" Д. Донцова був зразком

тотальної критики, нігілізму, йому бракувало елементів конструктивної програми, і він не представляв собою виробленої світоглядної системи, будувався на публіцистичних посилках⁸. Це була привабливість святотатства, приємна, збуджуюча дражливість руйнування авторитетів за відсутності продуманої зваженої стратегії. Можливо, саме цим пояснюється її потужний емоційний вплив серед молоді - донцовські гасла, оформлені у привабливу, яскраву публіцистичну фразу, сприймалися набагато легше, аніж переважно громіздкі теоретичні конструкції ідеологів ОУН 1920-х - 30-х років, жодний з яких не міг похвалитися літературно-публіцистичним даром рівня Донцова. Його книга "Націоналізм" справила колосальне враження саме на ту частину молоді в Західній Україні, яка згодом стала основою "крайової ОУН".

Якщо порівнювати спрямованість ідей Донцова та ідеологів ОУН, можна впевнено твердити, що культ ірраціоналізму, ідеалізм та ідея ордену кращих людей нації, пропаговані Д. Донцовим, збігалися з відповідними рисами та настановами ідеології ОУН 1930-х. Однак ідейна наближеність, як відомо, не призвела до продуктивної політичної співпраці.

Для діячів ОУН з емігрантського середовища 1920-х - 30-х років Д. Донцов з його ідеями не мав статусу націоналістичного гуру, навіть більше, войовнича деструктивність його настанов стала об'єктом їхньої критики. Щоправда, керівництво ОУН утримувалося від оприлюднення цієї критики в пресі у 1930-ті роки, вважаючи це тактично недоцільним кроком.

Під час Другої світової війни, коли в середовищі ОУН під впливом політичних реалій розпочалася ревізія базових ідейних і політичних настанов передвоєнного періоду, розходження з "чинним націоналізмом" Д. Донцова стало очевидним. Його зауваження до програмних настанов III Надзвичайного Великого Збору ОУН (б) (серпень 1943 р.), які він зробив на прохання організаторів, були проігноровані. У другій половині 1940-х років Д. Донцов вдався до жорсткої критики як згаданих програмних настанов і доповнень до них 1950 р., так і праць підпільних публіцистів ОУН(б) - ця критика була настільки упередженою, що Провід ОУН на українських землях виступив із засудженням Д. Донцова.

У післявоєнний період керівництво Закордонних Частин ОУН(б) подбало про забезпечення певного матеріального достатку для Д. Донцова, коштом організації видавалися його праці, він мав можливість публікуватися в пресі ОУН(б). М. Сосновський, автор найбільш вдалої праці про Д. Донцова, нагадував, що на деяких форумах 34 ОУН у 1955 - 1968 рр. виголошувалися формальні адреси-привітання на вшанування Д. Донцова. Однак формальних посилок на нього та його погляди як на легітимізовану складову доктрини ОУН не було. На IV Великому зборі ОУН (б) у 1968 р. програмні настанови 1943-1950 рр., які були відходом від тоталітарного "драйву" 1930-х, нарешті було піддано відвертій ревізії, до програми увійшли пасажі, які нагадували донцовський "чинний націоналізм" 1920-х. Однак, як твердив М. Сосновський, "...програмова частина ідеології "чинного націоналізму", зокрема методи і форми соціальної і політичної організації нації, не знайшла практичного застосування. Таким чином, розрив українського націоналістичного руху, репрезентованого всіма фракціями ОУН, з ідеологією "чинного націоналізму", що стався в роки другої світової війни, треба вважати за остаточний, без уваги на менші чи більші перехідні хитання та наявні тенденції серед деяких людей повернутися до цієї ідеології"⁹. Цей висновок, безумовно, заслуговує на увагу як спроба найбільш розважливої частини "бандерівської" ОУН відмежуватися від Д. Донцова, постать якого в ідеологічному сенсі на початок 1970-х років явно виглядала дещо антикварною. Разом з тим не можна не помітити, що це було радше намагання представити бажане за дійсне - ідеологічна еволюція найортодоксальнішої частини "бандерівської ОУН" (а саме ця частина організації досить стабільно панувала тут у 1960-ті-70-ті роки) відбувалася в руслі "дон-

цюзізації" і слідування революційній ортодоксії зразка 1930-х років, можливо, без деяких крайнощів того часу.

Діячі "мельниківської" ОУН також чимало уваги приділили доведенню саме ідеологічних розбіжностей між націоналізмом ОУН та відповідними елементами "донцовського націоналізму". В. Мартинець, зокрема, присвятив цій темі розлогу працю "Ідеологія організованого і т. зв. волевого націоналізму"¹⁰.

Усі аргументи, спрямовані на відокремлення "донцовського" націоналізму як своєрідної версії радикальної націоналістичної ідеології від "ідеології ОУН" мали практично-політичне значення і визначалися політичною кон'юктурою і навіть особистими амбіціями учасників дискусії. Крім уже згаданих відмінностей між цими двома спрямуваннями думки та різниці у підходах до тактичних питань, принципових світоглядних відмінностей між ідеологією ОУН 1920-х - 30-х років та "націоналізмом Донцова" не було. Принципові розбіжності з'явилися тоді, коли сама ОУН пережила досить серйозну ідеологічну метаморфозу в роки Другої світової війни.

Формування ідеологічних основ (1920-ті - 1930-ті рр.)

Очевидно, аналізуючи процес формування ідеологічних основ українського націоналістичного руху, не можна оминати питання про загальноісторичний контекст чи передумови виникнення радикально-націоналістичного спрямування. Загалом це питання досить докладно висвітлено в науково-аналітичних працях інших дослідників. Отже, підсумуємо їхні узагальнення і додамо деякі власні спостереження та коментарі.

Практично всі дослідники вважають виникнення радикально-націоналістичного руху реакцією частини українського суспільства на поразку Української революції 1917-1921 рр. та ліквідацію реальної української державності і поділ етнічних українських земель між іншими державами¹¹. Звідси виводяться інші логічні конструкції, які мають пояснити причини і характер виникнення руху: обструктивна політика відповідних держав щодо українського населення, гальмування соціального розвитку української нації в цих державах з відповідним пониженням рівня соціальної мобільності і суспільного статусу українців, розчарування частини політично активного українського суспільства в принципах демократії, моральний і політичний занепад українських політичних партій в еміграції, наявність суспільних груп, здатних на самоорганізацію під радикально-націоналістичними гаслами (студентство і українські офіцери), зростання впливів тоталітарних, праворадикальних рухів у Європі на фоні незадоволення політикою західних демократій, для яких українське питання було маргінальним, зрештою - ідеологічна еволюція окремих особистостей, що мали вплив на суспільну свідомість і наявність нехай слабкої, але власної традиції радикально-націоналістичного мислення.

Не можна не згадати й того, що політичний клімат деяких держав, де виникали осередки українського радикально-націоналістичного руху, давав можливості для його більш-менш сталого розвитку. Варто пригадати, що провідні еміграційні осередки націоналістичних організацій на еміграції утворилися і діяли в демократичних країнах (Європа і США). На західноукраїнських землях за всіх відомих нам історичних умов навіть найбільш жорсткі політичні режими не досягали такого рівня репресивності, як в СРСР, отже, і там був, нехай обмежений, простір для діяльності згаданих радикальних груп. Незважаючи на цілком зрозумілі спроби партійних істориків ОУН довести, що в СРСР у 1920-ті - 1930-ті роки існувало організоване націоналістичне підпілля, очевидно, що така можливість була мінімальною, такою, що її ніяк не можна порівняти зі згаданими країнами.

Говорячи про інтелектуальні чинники, які вплинули на формування українського "інтегрального націоналізму" (який він власне ототожнював з ОУН), Іван Лисяк-Рудницький стверджував, що "у доктрині націоналізму є відгомін ірраціоналістичних, волюнтаристичних і віталістичних теорій, що були в той час популярними в Західній Європі (Ф. Ніцше, А. Бергсон, Ж. Сорель, Г. Лебон, О. Шпенглер та ін.)"¹².

Процес формування базових ідеологічних засад націоналістичного руху розпочався певною мірою спонтанно, вже на початку 1920-х років, але з середини 1920-х у ньому відчувається дедалі більша впорядкованість, пов'язана з його організаційною еволюцією. Значним кроком уперед стало створення націоналістичних часописів ("Національна думка", "Державна нація", "Розбудова нації"), на сторінках яких, власне, й усталювалися основні ідеологічні постулати руху. Формування націоналістичних організацій (Легія Українських Націоналістів, Союз Української Націоналістичної Молоді, Група Української Національної Молоді) супроводжувалося досить гострими ідеологічними дискусіями і відходом тих, хто не погоджувався з його явними антидемократичними тенденціями.

Попереднє узгодження основних ідеологічно-програмних постулатів напередодні утворення ОУН відбувалося передусім на сторінках празького часопису "Розбудова нації", який згодом перетворився на головний теоретично-інформаційний орган ОУН. Саме довкола нього сформувалася група діячів, які й стали постачальниками та артикуляторами ідей, покладених в основу політичної програми майбутньої організації - М. Сціборський, Дм. Андрієвський, Ю. Вассіян, В. Марганець, С. Ленкавський, З. Пеленський та ін. В журналі інтелектуально домінували представники еміграції. Зауважимо, що, незважаючи на цілеспрямовані організаційні зусилля на момент створення ОУН (скликання Конгресу ОУН), залишалося чимало неузгоджених питань світоглядно-ідеологічного характеру, що позначилося на перших програмних документах організації.

Постанови Конгресу Організації українських націоналістів (Відень, 28 січня - 3 лютого 1929 р.) стали першим систематизованим варіантом викладу світоглядно-ідеологічних основ ОУН. Ідеологічну комісію Конгресу очолював Дм. Андрієвський, і, як свідчить З. Книш, найбільше тривалих дискусій відбувалося саме тут, і дискусії ці точилися саме між "крайовиками" (С. Ленкавський та Д. Охримович) і представниками еміграції - Д. Андрієвським та С. Демчуком¹³. На думку П. Мірчука, суть полеміки полягала в тому, що "Юліян Вассіян, Степан Ленкавський і Степан Охримович обстоювали філософічно-ідеалістичні основи українського націоналізму ..., теоретично сформульовані в писаннях Миколи Міхновського і Дмитра Донцова. Іншу концепцію заступали Дм. Андрієвський і Дм. Демчук, які намагалися включити до ідеології українського націоналізму елементи матеріалістичного світогляду та демократизм типу уенерівщини. Перемогла перша концепція"¹⁴. З. Книш слушно не погодився з таким окресленням цієї дискусії. Цілком очевидно, що твердження П. Мірчука несли на собі явний відбиток повоєнних ідеологічних суперечок між "бандерівцями", з одного боку, і "мельниківцями" та "двійкарями", - з іншого. Очевидно, що суперечності на Конгресі ОУН 1929 р. (який фактично був установчим форумом) стосувалися не стільки світоглядних розбіжностей чи термінологічних відмінностей, скільки радикальності і контекстуального розуміння формулювань. Зрозуміло, що "крайовики" сповідували підходи та настанови у стилі Д. Донцова, вплив якого на них був надзвичайно потужним. Представники еміграції дотримувалися більш зваженої позиції, але до принципових ідеологічних розбіжностей не дійшло. Політико-ідеологічний блок програмних настанов укладався шляхом консенсусу, отже, йшлося про те, щоб задовольнити всіх тих, хто йшов на об'єднання різних націоналістичних організацій в єдину.

Найвищим типом людської організації проголошувалась нація як внутрішньо органічна, цілісна спільнота. Український націоналізм визначався як "духовий і політичний рух", який виник природним шляхом "з внутрішньої природи Української Нації в час її зусильної боротьби за підстави і цілі творчого буття"¹⁶. Абсолютизація органічності нації та українського націоналізму, їхньої природності стала одним з базових і незмінних постулатів, яких ОУН у всіх її іпостасях неухильно дотримувалася впродовж усієї історії.

Природною формою самоствердження нації та найвищим щаблем її розвитку проголошувалася держава, у цьому ОУН слідувала принципам класичного націоналізму, і цей елемент залишався незмінним у її програмах до початку 1990-х років.

Майбутня форма державного устрою визначалася досить туманно і мала змінюватися відповідно до трьох етапів "державного будівництва України". На першому етапі - "національного визволення" чи "визвольної боротьби" - йшлося про встановлення національної диктатури (в яких формах буде реалізовано цю диктатуру, не згадувалося). В перехідний період побудови основ державності, після перемоги національної революції, "голова держави" мав "підготувати створення найвищих законодавчих органів на засаді представництва всіх організованих суспільних верств". Зрештою, із закінченням "перехідного періоду", із стабілізацією держави мав утворитися "представницький орган", який призначав би голову держави. Останній мав формувати найвищий орган виконавчої влади, відповідальний перед ним та "найвищим законодавчим тілом"¹⁷.

Надто загальний характер формулювань щодо такого важливого компоненту політичної програми, як майбутній державний устрій, можна пояснити або тим, що автори програмних настанов навмисно вживали загальники, які можна було б трактувати в різний спосіб, або тим, що вони самі остаточно не визначилися з цим. Цікаво, що і в програмі ОУН 1939 р., і в програмних документах "мельниківців" другої половини 1940-х років майже без змін повторювалась теза про згадані три етапи державного будівництва¹⁸.

Зрештою, не варто забувати й того, що до руху на всіх його етапах приєднувались люди, світогляд яких не вповні підпадав під гасло "інтегрального націоналізму". На першому конгресі висловлювалося чимало ідей і пропозицій, які часом мали взаємно суперечливий характер - ігнорувати їх було неможливо, але й взяти їх усі до уваги означало б перетворення програмних документів на еклектичний набір гасел. Потрібний був або компроміс, або відповідна тактика. У листі (16.07.1929) до Макара Кушніра (Богуша) член Проводу ОУН і редактор журналу "Розбудова нації" Володимир Марганець писав: "Біда в тому, що Конгрес не висловився ясніше про майбутній державний устрій України. Під тим оглядом ми на Конгресі вели досить макіявелістську лінію: якби всі устрої взяли до нашої програми, то з ніяким не зв'язалися на життя і смерть"¹⁹. Певна аморфність і декларативність програмних настанов слугувала засобом інтеграції різних поглядів, була, з одного боку, передумовою хиткої єдності "краю" та емігрантської частини організації, з іншого, - свідченням того, що вироблення більш змістовної програми - справа майбутнього. Варто згадати також і ту обставину, що представники із Західної України були у переважній меншості на конгресі, а всі доповіді (реферати) на світоглядно-ідеологічні та організаційно-політичні теми виголошували представники еміграції.

Перші програмні документи ОУН були скоріше маніфестом, деклараціями, аніж докладно продуманою стратегічною програмою. Деталізація і з'ясування програмно-ідеологічних питань відбувалися на сторінках націоналістичних видань. Процес ідеологічного "дозрівання" тривав аж до кінця 1930-х років на фоні справжнього тріумфу тоталітарних режимів і

рухів у Європі, поступового погіршення українсько-польських відносин у Західній Україні і посилення тиску на українське суспільство, катастрофічних для українців подій у Радянській Україні. Усе це не могло не позначитися на ідеології ОУН, не кажучи вже про її тактику та зовнішньополітичну орієнтацію. Ідеологічні настанови набували значно більш радикальної тональності та спрямування. При цьому еміграційна частина діячів ОУН дедалі глибше поринала в ідею корпоративізму - тут явним лідером ідеологічних розробок був М. Сціборський.

Ідейні шукання представників "краю" були менш систематизованими і явно несли на собі відбиток "донцовського" націоналізму. Влучну характеристику їм дав І. Лисяк-Рудницький: "... В 30-х роках інтелектуальний рівень націоналістичного середовища помітно обнизився; молоді публіцисти-дилетанти бралися з самовпевненістю до вирішування т. зв. глобальних проблем. /.../ Ця література не служила пізнанню світу, але мала на меті творити певну емотивну атмосферу. Націоналізм виразно збільшив вольову наснаженість і бойову енергію українського громадянства поза УРСР, але одночасно він обнизив рівень його політичної культури"²⁰.

Розкол ОУН на дві фракції - прибічників С.Бандери та прихильників А.Мельника, як уже згадувалось, не мав специфічно ідеологічного підґрунтя. В центрі конфлікту були питання тактики і конфлікту між "краєм" та еміграцією. Розкол силою факту легітимізував реальний стан справ: наявність двох практично автономних організацій - еміграційної мережі ОУН та "крайової" організації; очевидний конфлікт між "практиками" та "теоретиками", який до того ж набув рис конфлікту поколінь; персональні тертя між керівниками²¹. Американський дослідник П. Балей висловлює припущення про можливу роль у розколі ОУН німецької розвідки та її представника у керівництві ОУН Р. Ярого²².

Програмні документи ОУН, ухвалені на II Великому Зборі ОУН у Римі (27 серпня 1939) та "бандерівському" зборі ОУН у Кракові (квітень 1941) не містили принципових розбіжностей ідеологічного характеру. Варто лише пам'ятати, що програма майбутніх "мельниківців" писалася саме як ідеологічний документ з просторими історіософськими і теоретичними узагальненнями (її головним автором був М. Сціборський). Програму, ухвалену 1939 р., можна вважати логічним і завершеним продовженням програмних настанов 1929 р. Програма "бандерівської" фракції, яку готували вже під час Другої Світової війни, після знищення Польщі та дедалі очевиднішої підготовки війни на сході, більше нагадує практичну програму дій у конкретних умовах і містить більше практично-політичних гасел і менше теоретичних міркувань.

Обидві програми мали значно радикальніший і конкретніший характер порівняно з програмою 1929 р. Обидві підтверджували принцип національної солідарності і заперечували політичну легітимність поділу суспільства на класи. Головною метою проголошувалося створення "Української Суверенної Соборної Держави" ("мельниківці") чи "Суверенної Соборної Української Держави" ("бандерівці"). Засіб досягнення цієї мети в обох програмах також був однаковий - національна революція. Щоправда, у "бандерівській" програмі додавався новий елемент: йшлося про українську революцію "в московській імперії СРСР в парі з визвольною боротьбою поневолених Москвою народів під гаслом: "Свобода народам і людині"²³. Явною була і "протимосковська" спрямованість програми бандерівців (цілком контекстуальна після анексії Західної України СРСР), а також очевидні антисемітські мотиви - у тій частині, де йшлося про євреїв як "подпору московсько-большевицького режиму".

Незмінними залишалися принципи надпартійності і надкласовості за умов тотального політичного панування ОУН у майбутній українській державі: у програмі 1939 р. ця ідея формулювалася досить чітко і безапеляційно: "Існу-

вання політичних партій буде заборонено законом. Єдиною формою політичної організації населення Держави буде ОУН - як підстава державного ладу й чинник національного виховання та організації суспільного життя" ²⁴. При цьому ОУН проголошувалась орденом кращих, елітою нації. Програма 1941 р. формулювала цей принцип більш завуальовано: йшлося про те, що ОУН бореться "за планову організацію цілого господарського й суспільного життя" ²⁵ - на ролі ОУН у цій "плановій організації" прямо не наголошувалося.

Спільними і незмінними для обох програм були основні світоглядні принципи: ідеалізм, волонтаризм, ідея створення людини нового типу, месіанізм, елементи народництва, ідея органічності нації та вищості її інтересів. Це ж стосується формулювань про головну мету руху та шляхи її досягнення. Спільним для обох програм був радикальний мілітаризм, який конкретизувався в планах створення збройних сил.

Обидві програми трактували соціально-економічні проблеми в дусі етатистського патерналізму, розглядаючи державу як головну інституцію, що несе відповідальність та обов'язок вирішення цих проблем. Принцип конкуренції між суспільними верствами заперечувався, держава та поєднані з нею корпоративно-професійні об'єднання були тими органами, які мали забезпечувати соціальну злагоду в суспільстві.

Найочевидніше розходження в програмах стосувалося принципів керівництва самою організацією. Програма 1939 р., яка ухвалювалась за умов явного загострення суперечностей між еміграційним Проводом і "крайовиками", змусила перших шукати шляхів формальної легітимізації позицій наступника Є. Коновальця. Таким чином принцип вождізму був доведений до абсолюту. Голова Проводу Українських Націоналістів проголошувався також і "Вождем Нації". Відповідальність за свої дії він мав нести "перед Богом, Нацією і власним сумлінням". Лише він мав право скликати Великий Збір ОУН, призначати членів Проводу, легітимізувати рішення Великих Зборів ²⁶. Усе це, як уже згадувалося, було не лише даниною часові чи авторитарними амбіціями авторів внутрішнього устрою ОУН, а й відвертим намаганням протиставити формальний авторитет вождя амбіціям молодшого загалу ОУН "з краю". Зауважимо, що А. Мельник за своїм вихованням та стилем явно не підходив на таку роль, і згадані вождівські настанови фактично залишилися деклараціями.

Цікаво, що у "бандерівської" частини ОУН питання про керівництво організацією було задекларовано в більш демократичному ключі - безумовно, значну роль тут відіграло бажання протиставити свою версію "мельниківцям": влада провідника організації (досить велика) мала узгоджуватися з колегіальними органами - Проводом і Великою Радою ²⁷. Як показали подальші події, це не стало на перешкоді фактичному культивуванню персони вождя - С. Бандери і реальному запровадженню принципу вождізму.

Отже, на кінець 1930-х років загальний світоглядно-ідеологічний портрет українського націоналістичного руху, представленого ОУН, мав досить завершений вигляд. Український радикальний націоналізм мав виразні риси тоталітарного, антидемократичного і антикомуністичного революційного руху, в основу якого було покладено культ дії, войовничий ідеалізм та волонтаризм, примат національного над вселюдським. Націю було представлено як найорганічнішу, найприроднішу форму організації людства. Інтереси нації переважали над інтересами індивіда.

Соціальна і політична програми руху склалися з елементів державного синдикалізму, етатизму, ідей надкласової солідарності і примату інтересів нації над інтересами особистості, принципів соціальної справедливості. Політичний елітаризм поєднувався з соціальним егалітаризмом. Особливий наголос на ролі селянства як основи української нації (більше помітний у програмі 1939 р.) свідчить про наявність потужних народницьких елементів

в ідеології ОУН. Соціально-економічний блок програмних настанов ОУН залишався найменш виробленим і опрацьованим, власне цим питанням приділялося найменше уваги, але він містив суміш соціалістичних, соціал-демократичних і народницьких ідей, яка мала забезпечити принцип надкласової побудови української нації.

Деякі риси ідеології ОУН та певні елементи політичної практики цієї організації дали підстави опонентам руху і багатьом дослідникам поставити її в один ряд з італійським фашизмом та німецьким націонал-соціалізмом. Спробуємо з'ясувати деякі аспекти цієї проблеми.

ОУН, італійський фашизм та німецький націонал-соціалізм

Одним з найбільш заплутаних питань, довкола якого накопичується чи не найбільше суперечностей, ідеологізованих стереотипів та непорозумінь, є подібність українського радикального націоналізму, репрезентованого ОУН, до італійського фашизму та німецького націонал-соціалізму (останній також нерідко визначають ідеологічно усталеним але історично некоректним терміном "фашизм"). Ідеологічна традиція характеризувати ОУН як фашистський рух та ідеологію і в такий спосіб ставити їх "на одну полицю" сягає кінця 1920-х - початку 1930-х років, коли політичні противники та конкуренти ОУН в еміграції та на Західній Україні використовували термін "фашизм" стосовно ОУН як кліше в політичній риторикі. Публіцисти УНДО характеризували ОУН як партію "фашистського покрою". У радянській пресі ще у першій половині 1920-х років термін "фашизм" уживався як додаток для плямування "українського буржуазного націоналізму", згодом словосполучення "український фашизм" застосовувалося передусім до ОУН, хоча у 1933 р. до лав "українських фашистів" зараховували і "націонал-ухильників" з КП(б)У.

Організатори та ідеологи ОУН самі сприяли підживленню аналогій та ототожнень очевидним прагненням знаходити паралелі між двома рухами і навіть копіювати та запозичувати елементи політичних і соціально-економічних програм італійського фашизму. Євген Онацький писав ще до створення організації, що "італійський фашизм має те спільне з українським націоналізмом, що він теж є перш за все яскраво висловленим націоналізмом. /.../ Певно, що молодий український націоналізм дещо перейняв уже від італійського фашизму, і це перш за все визнання потреби залізної ієрархічної організації та підпорядкування всіх приватних, партійних і класових інтересів інтересам батьківщини". Щоправда, Онацький вважав ці запозичення формальними, підкреслюючи базову відмінність між італійським фашизмом та українським націоналізмом: перший був ідеологією та рухом державної нації, другий - бездержавної²⁸. На відміну від загалом позитивного і часом захопленого ставлення до італійського фашизму, позиції Є. Онацького щодо німецького націонал-соціалізму були досить критичними²⁹.

Микола Сціборський також підкреслював відмінності руху, представленого ОУН, від італійського фашизму, але при цьому явно запозичував (і не він один серед ідеологів ОУН) елементи так званого "корпоративізму" у своїй концепції організації державного життя в рамках "націократії". Вже в перших програмних документах ОУН (постановах Конгресу ОУН 1929 р.) містилися елементи, які споріднювали політичний образ майбутньої держави з фашистським варіантом корпоративної системи, передусім йдеться про ідею створення ієрархічної системи представництва соціальних та професійних груп під суцільним патронатом і контролем держави для забезпечення єдності нації. (Втім, ця ідея не була інтелектуальною власністю саме італійського фашизму. Корпоративізм сповідували й інші течії, і не лише націоналістичні). Зауважимо, що М. Сціборський так само, як і Є. Онацький, досить критично ставився до ідеології націонал-соціалізму³⁰.

Зрештою, з арсеналу італійського фашизму запозичувались формальні символи, а одна з організацій-передвісників ОУН, яка злилася з Легією Українських Націоналістів, мала назву "Союз українських фашистів" (1924).

Приводом як для згаданих формальних аналогій, так і для відвертого ідеологічного плямування ОУН ярликами "фашистів" чи "нацистів" стали періодичні спроби діячів ОУН налагодити політичну взаємодію з фашистським урядом Італії (плани переконати Муссоліні ініціювати передачу мандату Ліги Націй на Східну Галичину Італії), спорадичні контакти ОУН з діячами фашистської та нацистської партій, співпраця ОУН з абвером напередодні Другої світової війни та короткочасна співпраця з німецькою окупаційною владою в Україні на початку 1940-х років.

Партійні ідеологи і публіцисти ОУН, визнаючи наявність аналогій і подібність власної ідеології та руху з окремими елементами італійського фашизму, звертали увагу і на розбіжності - про це вже йшлося. Згодом, після Другої світової війни, коли почалися спроби історичної оцінки діяльності ОУН, до проблеми повернулися знов-таки в контексті ідеологічної суперечки з політичними суперниками.

Петро Мірчук визнавав, що серед українських націоналістів "італійський фашизм, як антикомуністичний рух, викликав симпатію, а як новий соціально-політичний та економічний рух - зацікавлення. Проте, - зауважував він далі, - вони вважали його витвором чужого духу, непридатним для прищеплювання на український ґрунт"³¹. За П. Мірчуком, ідеологія ОУН опиралася на "тисячолітню державницьку традицію українського народу" і виникла на основі організацій, які існували тоді, коли фашизм "був лише в пеленках, і ніхто з українців ним не цікавився". Той самий аргумент щодо "права першості" П. Мірчук висував стосовно німецького націонал-соціалізму: ОУН утворилася до приходу нацистів до влади, отже, не могла наслідувати їх ані в ідеології, ані в програмах³².

Зіновій Книш у праці, присвяченій становленню ОУН, навіть не звертається до цієї теми. До нього інший представник "мельниківців" В. Марганець стверджував, що "ОУН ані наслідувала, ані прийняла чи конкретизувала, ані пропагувала, чи хоч би тільки популяризувала ідеологію італійського фашизму", також наголошуючи на тому, що український націоналізм був продуктом внутрішнього розвитку³³.

Р. Кричевський (Роман Ільницький), інтерпретуючи тему з позицій "двійкарів", писав, що націоналістичні рухи в Європі, які перейняли "метод" російського більшовизму, "стали для нас готовим дороговказом та заохотою. Маю на думці італійський фашизм та німецький націонал-соціалізм. І хоч деякі змістові елементи фашизму і націонал-соціалізму були завжди чужі ОУН (як, напр., ідея корпоративної держави, расизм, антисемітизм і т. ін.), то все-таки за безспірне приймалося загальне спрямування, аналогічна організаційна форма та тактика"³⁴. Зауважимо, що всі партійні публіцисти ОУН, незалежно від фракційних уподобань, заперечували саме ідеологічну подібність з фашизмом і нацизмом аж до заперечення загальновідомих фактів, зокрема, того, що і елементи расизму, і антисемітизм, і корпоративізм були притаманні ідеологічним конструкціям ОУН, передусім у другій половині 1930-х років.

Звернімося до наукових інтерпретацій. Професор університету Вісконсін-Медісон (США) Стенлі Дж. Пейн, автор фундаментальної праці про фашизм, характеризує ОУН 1930-х років як праворадикальний терористичний рух, який дедалі більше підпадав під вплив націонал-соціалізму³⁵. При цьому йдеться не стільки про ідеологічну спорідненість, скільки про політичні та організаційні контакти. Якихось подальших коментарів про вплив націонал-соціалізму на ОУН Дж. Пейн не дає, оскільки ОУН згадується ним побіжно, у загальному контексті.

Олександр Мотиль визнає наявність цілого набору рис, які уподібнюють світоглядні основи ОУН та італійського фашизму: держава і нація як найвищі цінності (чи є тут якісь відмінності від "класичного" націоналізму?), визнання вічного конфлікту як суті життя, пропаганда мілітаризму, визнання волі та віри рушійними силами історії, культ дії як засобу вирішення всіх проблем, погляд на націю як на живий організм, а на окрему особистість та суспільний клас як на органічні складові нації, абсолютне заперечення марксизму та комунізму, відданість ідеї капіталізму з елементами державного регулювання, визнання вищості єдності нації над соціальними суперечностями і відповідно - прагнення регулювати соціальні конфлікти, будувати авторитарну, ієрархічно побудовану, корпоративну державу та суспільну структуру з тоталітарною національною ідеологією і тоталітарною політичною елітою³⁶. Дослідник не пояснює, якого саме періоду існування ОУН стосуються ці характеристики - з теми його дослідження зрозуміло, що йдеться про 1920-ті роки і, очевидно, про 30-ті.

Іван Лисяк-Рудницький зауважував, що за наявності "найближчих родичів українського націоналізму (йдеться про ОУН. - Г. К.) слід шукати не так у німецькому нацизмі чи італійському фашизмі, як скорше серед партій цього типу в аграрних, економічно відсталих народів Східної Європи: хорватські усташі, румунська Залізна Гвардія, словацькі глінківці, польський ОНР (Obyz Narodowo-Radykalny) тощо".³⁷ На жаль, канадський вчений не дав подальших пояснень цієї тези, яка є продуктивною, хоча й потребує подальшого детального, порівняльного дослідження та уточнень (наприклад, чи варто італійців 1920-х років виводити з ряду аграрних, економічно відсталих народів). Утім, і без цього зрозуміло, що йдеться про відмінні соціально-економічні, культурні, внутрішньополітичні контексти, в яких розвивалася ОУН та згадані І. Лисяком-Рудницьким рухи і фашизм та нацизм.

Разом з тим І. Лисяк-Рудницький твердив, що "український націоналізм був явищем генетично самостійним, хоч у своєму розвитку він зазнавав безперечних впливів з боку відповідних чужоземних зразків"³⁸ - це де в чому нагадує одну з основних тез партійних публіцистів ОУН.

Сучасний український дослідник Г. Кентій вважає, що фашистські ідеї вплинули на теорію, ідеологію і практику українського націоналізму, але ці рухи не можна ототожнювати. Як аргумент він повторює тезу публіцистів ОУН про внутрішню зумовленість виникнення ідеології ОУН потребами "об'єднати розпорошені сили української провідної верстви з метою продовження боротьби за відновлення української державності з усіма окупантами українських земель"³⁹.

В ідеології, світогляді та політичній практиці ОУН кінця 1920-х і особливо другої половини 30-х - початку 1940-х років, безумовно, був присутній цілий ряд елементів, які споріднювали цю організацію з радикальними, тоталітарними рухами та режимами, зокрема з італійським фашизмом і націонал-соціалізмом.

Згадана епоха взагалі була періодом всесвітнього піднесення тоталітарних течій, політичного екстремізму та кризи демократичних інститутів, і ОУН, як організація з певними завданнями та місією, не могла не відчувати цих впливів. Значною мірою спільними були інтелектуальні джерела, до яких зверталися ідеологи ОУН, італійського фашизму та німецького націонал-соціалізму. Почуття національного приниження і прагнення реваншу також можна вважати соціально-психологічними чинниками, які споріднювали український радикальний націоналізм з німецьким націонал-соціалізмом.

Очевидно, визнаючи спільними чи подібними певні риси ідеологій та політичних програм різних організацій, не можна робити це приводом для їх ототожнення. Те, що фашистська Італія 1924 р. визнала Радянський Союз, і ці дві держави зберігали відносно непогані стосунки до 1935 р., що ідеологи

більшовизму вважали італійських фашистів та німецьких націонал-соціалістів наслідувачами "політичної культури більшовиків"⁴⁰, що СРСР та нацистська Німеччина плідно співпрацювали в економічній, військовій та політичній сферах, не стало підставою для того, щоб на рівні дефініцій ототожнювати варіанти тоталітаризму, пов'язані з іменами Сталіна, Гітлера та Муссоліні.

Це ж стосується й ідеологій. Навіть протилежні ідеології запозичують базові елементи одна в одній, не кажучи вже про ті, що формуються на певних спільних світоглядних засадах, однак це не може бути підставою для ототожнення марксизму з націоналізмом, націоналізму з консерватизмом чи лібералізмом, принаймні в рамках серйозного політологічного чи історичного дослідження.

Специфічне ототожнення тогочасної ОУН з італійським фашизмом та німецьким націонал-соціалізмом було або ситуативним, або тривалий час залишалося знаряддям ідеологічної та політичної боротьби, було засобом плямування політичних противників. Якщо брати до уваги певний набір зовнішніх і функціональних ознак у певний період існування організації (наприклад, культ вождя, прагнення монопартійної диктатури, побудова чіткої партійної ієрархії, культ дії, надання ідеології рис релігійного світогляду тощо), то з неменшим успіхом можна ототожнювати ОУН, наприклад, з ідеологією та практикою радянського тоталітаризму 1930-х років чи з фундаменталістськими релігійними течіями.

Визнаючи очевидний факт, що ОУН мала багато спільного з італійським фашизмом та німецьким націонал-соціалізмом у світогляді, ідеології і часом політичній практиці, ОУН не можна зараховувати ні до фашизму, ні до націонал-соціалізму (які, зрештою, були самостійними історичними явищами), ототожнювати їх. Цікавою є пропозиція українського дослідника Олександра Зайцева, який вважає, що "фашизм (включно з нацизмом) та український інтегральний націоналізм (поряд з іншими аналогічними рухами недержавних націй) належали до відмінних типів одного суспільного феномену, який умовно можна назвати тоталітарним націоналізмом"⁴¹. Застереження може викликати хіба що термін "тоталітарний", який радше стосується певної державної політики, ніж діяльності бездержавної політичної групи.

Порівняння та аналогії варто використовувати для розуміння специфіки і місця ОУН у політичній історії України чи Європи, відмовляючись від звичної, але непродуктивної практики застосування ідеологічних кліше, до того ж досить за давнини, у сучасних чи то наукових, чи то політичних дискусіях.

⁴⁰ Автор висловлює подяку Фондові Кафедр Українознавства (США) і Канадському Інституту Українських Студій (Університет Альберти) за сприяння в роботі. Дякую також М.Юркевичеві та М.Богачевській-Хом'як за цікаві зауваження і технічну допомогу в роботі над цим аналітичним оглядом.

⁴¹ В основі цього визначення — узагальнення й міркування українського дослідника Василя Лісового. Див.: Лісовий В. Ідеологія. Політичні ідеології // Лісовий В. Культура - ідеологія - політика. - К., 1997. - С 54-60.

3Щоб уникнути непорозуміння і плутанини з назвами, варто подати короткий огляд назв різних відтинків ОУН після розколу 1940 р. Та частина ОУН, яка тоді згуртувалася довкола С Бандери та його прихильників, користувалася такими назвами: ОУН революціонерів (ОУН-р), ОУН самостійників-державників (ОУН с-д), ОУН (бандерівці) — ОУН(б). Наприкінці Другої світової війни та частина членів ОУН(б), яка перебувала на еміграції, користувалася назвою Закордонні Частини ОУН (34 ОУН), підкреслюючи цим, що це частина спільної організації, ядро та основна база діяльності якої - в Україні. У лютому 1954 р. внаслідок тривалого внутрішнього конфлікту між "ортодоксами" та "ревізіоністами" від 34 ОУН відкололася ОУН за кордоном — ОУН (з) або "двійкарі". Прихильники А. Мельника, крім неофіційної назви "мельниківці", дотримувалися назви ОУН, підкреслюючи цим свою спадковість з організацією, створеною 1929 р., в деяких документах вони називали себе "матірною ОУН" ("бандерівці", до речі, також претендували на монополію володіння цією спадщиною). "Мельниківці" також використовували назву ОУН солідаристи - ОУН (с).

- ⁴Див.: Яблонський В. Сучасні політичні партії в Україні (Довідник). - К., 1996. - С. 11.
- ⁵Armstrong John A. Ukrainian Nationalism. - Englewood, Colorado, 1990. - P. 13. - "п."
- ⁶Armstrong John A. Op. cit. - P. 14.
- ⁷Motyl Alexander J. The Turn to the Right: The Ideological origins and development of Ukrainian Nationalism, 1919-1929. - New York, 1980.
- ⁸Цікаві спостереження з цього приводу див у: Сосновський М. Дмитро Донцов: політичний портрет. - Нью Йорк - Торонто, 1974.
- ⁹Сосновський М. Назв. Праця. - С 381.
- ¹⁰Мартинець В. Ідеологія організованого і т. зв. волевого націоналізму. Аналітично-порівняльна студія. - Вінніпег, 1954. - 195 с
- ¹¹Лисяк-Рудницький І. Націоналізм // Історичні есе. - Т.2. - К., 1994. - С 248; Motyl O. The Turn to the Right. P.1, 153.
- ¹²Лисяк-Рудницький І. Назв, праця. -Т.2. - С.249.
- ¹³Книш З. При джерелах українського організованого націоналізму. - Торонто, 1970. -С.117-118.
- ¹⁴Мірчук П. Нарис історії ОУН. - Т. I. 1920-1939. (За ред. С. Ленкавського). - Мюнхен-Лондон-Нью-Йорк, 1968. С.91.
- ¹⁵Книш З. Назв, праця. - С.117-118.
- ¹⁶Постанови Великого Збору Організації Українських Націоналістів // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 рр. (Збірка документів). Бібліотека українського підпільника. - Б.м., 1955.- Ч.1.- С. 3.
- ¹⁷Там само. - С. 6.
- ¹⁸Див., наприклад: Програма Організації Українських Націоналістів (затверджена на III-му Великому Зборі Українських Націоналістів 30 серпня 1947 року). - Б.м., 1947. - С. 4.
- ¹⁹Державний архів м. Прага, ф. RUEO, картон 9, папка 2, арк. 717.
- ²⁰Лисяк-Рудницький І. Назв, праця. - С 254.
- ²¹Цікаві документи стосовно причин розколу вміщено у збірці документів: Косик В. Розкол ОУН (1939 - 1940). Збірник документів. -Львів, 1999.
- ²²Балей Петро. Для Ріко Ярре епоха була ласкава // Балей Петро. Фронта Степана Бандери в ОУН 1940 р. - Las Vegas, 1997. - С. 121 - 162.
- ²³Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в квітні 1941 р. // ОУН в світлі постанов... - С.31.
- ²⁴Політична Програма Організації Українських Націоналістів (Ухвалено II Великим Збором Українських Націоналістів у серпні 1939 р.). - Б.м., б.д. - С. 29-30.
- ²⁵Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в квітні 1941 р. - С 28
- ²⁶Політична Програма Організації Українських Націоналістів (Ухвалено II Великим Збором Українських Націоналістів у серпні 1939 р.). - С. 55 - 58.
- ²⁷Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів. - Б.м., - 1941. - С 59-65. Зауважимо, що ця частина постанов не друкувалася серед матеріалів Великого Збору, вміщених у "Бібліотеці Українського Підпільника", яку видавали Закордонні Частини ОУН.
- ²⁸Онацький Є. Листи з Італії // Розбудова нації. - 1928. - Ч.3. - С. 95.
- ²⁹Його ж. Культ успіху // Розбудова нації. - 1934. - Ч.7/8.
- ³⁰Див.: Сціборський М. Націократія. - Париж, 1935. - С. 50-57. - > J; "
- ³¹Мірчук П. Нарис історії ОУН. - С 113. - < = ■;■.; ;*,
- ³²Там само. - С 114.
- ³³Мартинець В. Ідеологія організованого і т. зв. волевого націоналізму. - Вінніпег, 1954. - С 29, 74-76.
- ³⁴Кричевський Р. ОУН в Україні, ОУНз і 34 ОУН. - Нью-Йорк - Торонто, 1962. - С.8.
- ³⁵Payne Stanley G. A History of Fascism. 1914-1945. - Madison, Wisconsin, 1995. - P.323.
- ³⁶Olexander Motyl. Op. cit. - P. 163-164.
- ³⁷Лисяк-Рудницький І. Назв, праця. - С. 251.
- ³⁸Там само. - С. 251 - 252.
- ³⁹Кентій А. В. Нариси історії Організації Українських Націоналістів (1929 - 1941). - К., 1998. - С. 33.
- ⁴⁰Payne Stanley. Op. cit. - P. 126. Йдеться про М. Бухаріна.
- ⁴¹Зайцев О. Фашизм і український націоналізм //І. Вип. 16. 2000. Праві та Європа. — С 101.

(Далі буде)

Резюме

У статті подано науковий огляд історії формування та розвитку базових світоглядів і політичних настанов "Організації українських націоналістів" (ОУН).

The scientific review of the history of forming and development of the basic world outlook and political directives of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) is given in the article.